

שיבת הפתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדור הלוי נבנצל שליט"א

לפרשת וארא תשע"ו

הכרת טובה - יסוד לכל עבודת ה'

הזו, כי הוא עצמו חייב להכיר טובה למדין.

הכרת טובה לבעלי חיים, לצמחים ולדומם - בחז"ל ואצל חכמי הדורות

בירושלמי מובא סיפור מעניין בענין הכרת הטוב: מעשה ביהודי שהזמין תלמיד חכם אחד לסעוד בביתו. כשבאו להסב לסעודה, הושיב בעל הבית כלב ליד האורח! שאל האורח את בעל הבית: וכי לכך הזמנת אותי, לבזות אותי ולהושיב לידי כלב? ! אמר לו: "חס וחלילה, רבי! אלא שחייב אני טובה לכלב זה, על שהציל אותי פעם מענין רע (כפי שמבואר שם בירושלמי), לכן החלטתי לגמול עמו את יורת הכבוד הזה, להושיבו ליד תלמיד חכם" (יר' תרומות פ"ח סוף ה"ג). אינני יודע אם אותו כלב נהנה מן הכבוד שניתן לו, מסתבר שהיה מעדיף לקבל עצם נוספת לארוחתו במקום שיושיבוהו בסעודה ליד תלמיד חכם... גם מצד כבודו של החכם לא ראוי לכאורה להכיר טובה לכלב באופן כזה, אבל מכל מקום, ההרגשה של אותו אדם היתה נכונה. הירושלמי רצה כנראה ללמדנו בסיפור זה, שצדק אותו אדם בכך שהרגיש חובה לעצמו לגמול טובה לכלבו עבור הסיוע שקבל ממנו. כנראה משום זה הביא הירושלמי מעשה זה, כדי ללמדנו שהחוב להכיר טובה למי שגמל עמנו טובה הוא גם לכלב.²

גם בדור שלנו חי כאן בירושלים הג"ר ישראל זאב גוסטמן זצ"ל, ראש ישיבת 'נצח ישראל', שהיה נוהג להשקות בעצמו את השיחים שצמחו בגינה של ישיבתו. מדוע? מפני שכשברח מוילנא (מן הקומוניסטים או מן הנאצים), השליך את עצמו בעת מנוסתו אל תחת אחד השיחים כדי להסתתר מרודפיו, ועל ידי זה מלט את עצמו מהריגה. בגלל אותו מקרה, הכיר כל ימיו טובה לשיחים, וכאות להכרת טובה זו היה משקה אותם בעצמו. אמנם השיחים בגינת הישיבה לא היו אותם שיחים שהצילו אותו מהריגה, שהרי השיחים שבוילנא נשארו בוילנא, והשיחים בירושלים הם שיחים אחרים, אבל כיון שמיין צומח זה הציל אותו - הכיר טובה לכל אותו המין.³ לשיחים לא היתה, כמובן, שום "נפקא מינה" מזה שהגרי"ז גוסטמן עצמו היה משקה אותם - היה אפשר לבקש מאחד התלמידים או מגנן מקצועי להשקות אותם, והם היו מקבלים אותה כמות של מים. אף על פי כן, כיון שהגרי"ז גוסטמן מצידו חש הכרת טובה כלפיהם - טרח להשקות אותם בעצמו. זהו אדם גדול! מכיר טובה אפילו לשיחים שהצילו אותו, וגומל עמם טובה בעצמו כל ימי חייו!

ב'שיטה מקובצת' (ב"ק צב, ב) מובא מעשה מופלא, ממנו רואים עד כמה היו גם הראשונים זהירים בהכרת טובה אפילו לדומם. מובא שם, שהרי"ף ז"ל חלה פעם, ו"ונכנס אצל אדם אחד במרחץ שהיה לו בביתו, ונתנה מן המרחץ" עד שהבריא. לימים, ירד אותו אדם מנכסיו, ונאלץ להעמיד את המרחץ למכירה, כדי שיוכל לפרוע את חובותיו. פנו העוסקים בדבר אל הרי"ף ובקשו ממנו לשום את שווי של המרחץ ולטפל במכירתו. אמר להם

הכרת טובה לדומם - אצל משה רבינו

הקב"ה אומר למשה: "אמר אל אהרן: קח מטב, ונטה ידך על מימי מצרים, על נהרותם על יאריהם ועל אגמיהם... ויהיו דם" (שמות ז, ט). והנה, מבחינתו של היאור, אין כאן מכה, אלא ברכה. כל ימיו עושים אותו המצרים עבודה זרה (ע"י רש"י שם, יז), גם פרעה נעזר בו כדי לעשות עצמו עבודה זרה (ע"י רש"י שם, טו), ועכשיו מגיעה סוף סוף הזדמנות שבה שהיאור משנה את תפקידו, ומשמש מכשיר לקידוש השם: "בזאת תדע פי א'ני ה' - הנה אנכי מכה במטה אשר בידי על המים אשר ביאר, ונהפכו לדם" (שם, יז). אף על פי כן, כשה' מצנה את משה להכות את היאור, הוא לא מטיל את המשימה על משה עצמו, אלא על אהרן: "ויאמר ה' אל משה: אמר אל אהרן קח מטב ונטה ידך על מימי מצרים, על נהרותם על יאריהם... ויהיו דם". כך גם במכת צפרדע: "ויאמר ה' אל משה: אמר אל אהרן קח מטב ונטה ידך במטב על הנהרות על היארים ועל האגמים, ונהל את הצפרדעים על ארץ מצרים" (שם, ח, א). וכך גם במכה השלישית: "ויאמר ה' אל משה: אמר אל אהרן קח מטב ונהל את צפרדע הארץ, ונהל לכןם בכל ארץ מצרים" (שם, יב).

מדוע מצוה ה' שאהרן יהיה זה שיכה את היאור ואת עפר הארץ, ולא משה עצמו? מסביר רש"י (ע"פ חז"ל), "לפי שהגן היאור על משה כשנשלך לתוכו, לפיכך לא לקה על ידו לא בדם ולא בצפרדעים, ולקה ע"י אהרן" (רש"י שם ז, יט). וכן "לא היה העפר כדאי ללקות ע"י משה, לפי שהגן עליו כשהרג את המצרי ויטמנהו בחול (הגנה שהועילה רק ליום אחד, עד שהלשינו עליו לפרעה), ולקה על ידי אהרן" (רש"י שם ח, יב). למרות שהמכות הבאות על היאור ועל עפר מצרים הופכות אותם לכלי לקידוש השם, מצדו של משה יש כאן פעולה הנראית על פניה כולזול ביאור ובעפר, וכאי הכרת טובה כלפיהם על ההגנה שסיפקו לו בעבר, לכן מצוה ה' שאהרן יביא עליהם את המכות הללו, ולא משה עצמו.¹

אחר כך, בתקופה מאוחרת יותר, משה מבין כבר מעצמו יסוד זה, שלא להכות את מי שהוא חייב להכיר לו טובה, גם אם יש בהכאה זו מצוה וקידוש השם גדול. כשה' מצוה את משה (אחרי פרשת בנות מדין): "צורו את המדינים ונהפיתם אותם" (במדבר כה, יז), משה לא הולך בעצמו לקיים את הציווי, אלא שולח למשימה זו את פינחס (שם לא, ו). למה לא הלך לקיים את הציווי בעצמו? לפי דעה אחת בחז"ל - "מפני שנתגדל בארץ מדין, אמר: אינו בדין שאני מיצר למי שעשה בי טובה. בור ששתית ממנו - אל תזרוק בו אבן" (במדבר כב, ד). משה גדל במדין, מצא שם את הישירות שלו, ומדין הגנה עליו כשברח מפני פרעה. לכן, למרות שה' מצוה להלחם במדין, אם אפשר לקיים מצוה זו ע"י שליח, יש לבחור באפשרות זו, ולא להכות את מדין בעצמו. אמנם למדינים מגיע עונש וצריך לענוש אותם, משה אף קוצף על אנשי הצבא שלא עשו נקמה מספיקה במדין ולא הרגו גם את הנשים (שם לא, יד-טז), אבל מצד שני - הוא עצמו לא יכול לצאת למלחמה

הוא בעיקר ארור, כי ביקש "לְהַשְׁמִיד לְהַרְג וּלְאַבֵּד אֶת כָּל הַיְהוּדִים" (אסתר ג, יג), אבל עם כל זה, יש גם צד של הכרת טובה להמך, על שזכינו בגללו ליום הגדול הזה של פורים.

יש עוד דבר, שקשה אפילו לומר אותו, אבל אי אפשר שלא לומר אותו. אם הורי עלו לארץ בגלל שבגרמניה הארורה נהיה מצב בלתי נסבל ליהודים, אז לפי מה שביארנו, צריך להכיר טובה גם לצוררים הגרמנים ימח שמם, על שזכיתי להיות בארץ ישראל. כנראה שיש לי גם חיוב הכרת טובה לצורר הגרמני ימח שמו. קשה לומר את הדבר הזה, יש כאן שני הפכים, מצד אחד ארור המן וארור הצורר הגרמני, ומותר לומר עליהם "ימח שמם", אבל יחד עם זה יש גם חיוב של הכרת טובה כלפיהם. אם נתגלגלה טובה ע"י רשע הזה, צריך להכיר לו טובה על כך⁵.

הכרת טובה - יסוד גדול באמונה

מדוע החיוב להכיר טובה הוא גדול ורחב כל כך? - כי הכרת טובה היא יסוד גדול באמונה. כל מה שאנו עבדי ה', בנוי על הכרת טובה לבוורא על כל הטובות שעשה לנו. מי שחסר לו היסוד הזה, זהו פגם נורא. גם אם הוא מקיים מצוות, ובוודאי יקבל שכר בעד קיום מצוות, אבל חסר לו יסוד עיקרי בקיום המצוות, והוא היסוד של הכרת הטובה.

חז"ל אמרו, "כל הכופר בטובתו של חברו, סוף כופר בטובתו של הקדוש ברוך הוא" (משנת רבי אליעזר פרשה ז). פרעה מתחיל ב"לא יָדַע אֶת יוֹסֵף" (שמות א, ח) - לא רוצה להכיר טובה למי שטרם במשך שנים להציל את מצרים מחרפת רעב (ע"י איסוף ואכסון התבואה של שבע שנות השבע) - ומזה הוא מגיע בסוף ל"לא יָדַעְתִּי אֶת ה', וְגַם אֶת יִשְׂרָאֵל לֹא אָשַׁלַח" (שם ה, ב). לא רוצה להכיר טובה לקב"ה שהציל אותו מרעב ומשאר הצרות. אם אינך מפתח את מידת הכרת הטובה כלפי בשר ודם, לא תבוא להכיר טובה אפילו לקב"ה. אותה מידה יכולה להתבטא כלפי בשר ודם, ויכולה ח"ו להתבטא גם כלפי הקב"ה. יאמר, למשל, שגם אם ה' נתן לי חיים וכסף ואוכל ובגדים וכל מה שאני זקוק לו, אין צורך להכיר לו טובה, שהרי ממילא לא חסר לו כלום, ולא אכפת לו לתת לי. על כן, חיוב הכרת הטובה הוא גדול מאד, גם לשליחים רשעים כמו אותו מצרי, כי רק מתוך ההרגל להכיר טובה גם לשלוחים כאלו, יבוא אדם להכיר טובה למי שבאמת צריך להכיר לו טובה על הכל - לקב"ה. אדם צריך להכיר טובה לפי מה שקיבל, לא לפי כמה קל או קשה היה לנותן לתת. ודאי, אם לנותן היה קשה לתת, צריך להכיר לו טובה יותר. אבל גם אם קיבל את הטובה בלי מאמץ מיוחד מצידו של הנותן, גם אז צריך אדם להכיר טובה למי שהיטיב לו.

חז"ל כל כך לימדו אותנו להכיר טובה על כל דבר. חז"ל אמרו, "אורח טוב מהו אומר? - כמה טרחות טרח בעל הבית בשבילי! כמה בשר הביא לפני, כמה יין הביא לפני, כמה גלוסקאות הביא לפני, וכל מה שטרח לא טרח אלא בשבילי! אבל אורח רע מהו אומר? - מה טַרַח טַרַח בעל הבית זה? פת אחת אכלתי, חתיכה אחת אכלתי, כוס אחד שתיתי. כל טַרַח שטרח בעל הבית זה, לא טרח אלא בשביל אשתו ובניו" (ברכות נח, א). הדברים נכונים במישור שבין אדם לחברו, אבל גם במישור שבין אדם למקום. אורח טוב בעולמו של הקב"ה, מכיר טובה לקב"ה על כל מה שברא: על השמים ועל הארץ, על השמש והכוכבים, על המים, על האויר, על הפירות, על החיות, על העופות - כאילו

הרי"ף: "לא אדון ולא אורה במרחץ הזה, לא בְּמִכָּר ולא בשומא ולא בשום דבר המתיחד אליו, לפי שנתהנית ממנו". לא אמר שאינו רוצה להזדקק לענין מפני שמכיר טובה לבעל המרחץ (שודאי גם לו הכיר טובה), אלא מפני שמכיר טובה למרחץ עצמו. הרי שהקפיד הרי"ף להכיר טובה גם לדומם, כמו משה רבינו.

חיוב להכיר טובה - גם למי שהרע לנו

אחרי שראינו שהחיוב להכיר טובה הוא לא רק לבני אדם שגמלנו עמנו טובה, אלא אפי' לבעלי חיים ולצמחים, ואפילו לדומם שצמחה לנו טובה ממנו, נראה עתה, שהחיוב להכיר טובה הוא לא רק למי שהיטיב לנו, אלא גם למי שהרע לנו - אם בנוסף לרעה, הוא גם גמל עמנו טובה.

התורה מצוה אותנו: "לֹא תִתְעַב מִצָּרִי, כִּי גַר הָיִיתָ בְּאֶרֶץ" (דברים כג, ח). נכון שסבלתם מאד מן המצרים, אבל הגיעה לכם גם טובה מהם, כשהסכימו לארח אתכם בשנות הרעב, ולהנות אתכם מן המזון שצברו בשנות השבע, וא"כ צריכים אתם להכיר טובה למצרים. לא להתחבר אליהם יותר מדי, לא להתחתן עם גר מצרי, אבל דור שלישי יבוא להם בקהל ה' (שם, ט). אסור לתעב אותם יותר מדי. צריך להכיר להם טובה, גם אם עשו לכם צרות גדולות. יותר מכך. החיוב להכיר טובה חל גם כלפי מי שכל כוונתו היתה לרעה! אם צמחה טובה ממעשיו הרעים - גם כאן חל חיוב להכיר טובה. יסוד זה נלמד מפרשתנו: כשבנות יתרו מספרות לאביהן על משה שהציל אותן מיד הרועים, הן אומרות: "אֵי יֵשׁ מִצָּרֵי הַצֵּיִלָנוּ מִיַּד הָרָעִים" (שמות ב, יט). יש כמה פירושים בחז"ל, מדוע מכונה כאן משה "איש מצרי". לפי אחד מהם, הטעם לזה הוא, מפני שמשה אמר להן: לא אני הצלתי אתכן מיד הרועים, אלא "אותו מצרי שהרגתי" (שבגללו נאלצתי לברוח מפרעה ולהגיע למדין) הוא הציל אתכן" (שמו"ר א, לב), וְלוֹ עֲלִיכֵן להכיר טובה, כי לולא אותו מצרי, הייתי נמצא היום במצרים, ולא הייתי יכול להציל אתכן⁴. והנה, אותו מצרי מסתמא לא שמע מימיו על יתרו ועל בנותיו; וגם אם שמע, ודאי לא התכוין להכות את האיש העברי כדי שמשה יהרוג את מכהו ויאלץ אה"כ לברוח למדין ולהציל את בנות יתרו. גם כוונה טובה אחרת לא היתה לו במעשהו, רק כוונה רעה - להכות יהודי. ובכל זאת, היות ועל ידי המעשה הרע שעשה התגלגלה טובה לבנות יתרו, אומר להן משה שחייבות הן להכיר טובה גם לאותו מצרי! אמנם אותו מצרי יָשַׁב בגיהנם על מה שעשה, אבל בנות יתרו מצדן צריכות להכיר לו טובה על התועלת שצמחה להן מן המעשה הרע שעשה.

אולי אפשר לומר על פי זה פשט בדברי חז"ל, "מיחייב איניש לבסומי בפורי, עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי" (מגילה ז, ב). "עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי", משמע שיש איזה צד שווה ביניהם, שגורם לשיכור להתבלבל בין שני האישים. אמנם בשעה של פכחות אנו מבינים באופן ברור שמרדכי הוא צדיק והמן הוא רשע, ואין מה להשוות בין צדיק לרשע, אבל מצד שני, בשעה של התבסמות, עולה גם השגה אחרת, המשלימה את ההבנה המפוכחת. וההשגה הנוספת היא, שכמו שפורים הוא בזכות מרדכי, כך פורים הוא גם בזכות המן, כי לולא המן - לא היה לנו פורים! השגה זו באה דוקא בשיאו של פורים, בשיא השמחה והביסוס. זה הרגע הנכון להבין, שבשמחה הזו יש גם צד של שויון בין מרדכי והמן, ובעצם המן הוא לא רק ארור, אלא גם ברוך - בגלל היום הנפלא הזה שזכינו לו גם בגללו. אז נכון שהמן

גליו... אין אנחנו מספיקים להודות ולהלל על אחת מאלף אלפי אלפים פעמים הטובות שעשית עם אבותינו ועמנו". אם ננסה לעשות חשבון, כמה טובות ה' עושה עמנו - לא נוכל לעשות את החשבון, כי אין מספר לטובות שה' עושה עמנו. האיזון הנפלא בין כח המשיכה וכח הדחייה. הרי אם כח המשיכה בטבע היה קצת יותר חזק, היינו נמשכים אל השמש ונשרפים. ואם כח הדחייה היה קצת יותר חזק, הארץ היתה מתרחקת מהשמש, והיינו קופאים למוות. לא היה אפשר לקיים כאן חיים בשום צורה שהיא. גם בתוך הגוף שלנו: אם כח המשיכה שבאטומים היה קצת יותר חזק, גופנו היה מתכווץ לגודל של ראש סיכה, וכך גם כל העולם כולו. ולעומת זאת, אם כח הדחייה היה יותר חזק, היינו מתפוררים ח'ו לארבע רוחות השמים. הקב"ה ברא כל אטום ואטום כך שהעולם ישאר שלם, לא יתפרק ולא יתמעך.

ה' נתן לנו את האפשרות לנשום, לאכול, ללכת, ושאר הפעולות שאנו עושים. כמה עצבים ותאי מח פועלים בנו כדי שהעינים שלנו תראינה, כמה עצבים ותאי מח פועלים בשביל שהאזנים שלנו תשמענה, ממש אין אנחנו מספיקים להודות, על אחת מאלף אלפי אלפים ורבי רבבות פעמים הטובות שעשית עם אבותינו ועמנו. אדם צריך להתעורר לחשוב על זה. אנו רואים עולם כמנהגו נוהג. לשכן שלי יש עינים, לגיס שלי יש עינים, למה שגם לי לא יהיו עינים? לא כך צריך להיות. צריך להכיר טובה על כך שהעינים שלי רואות, שהאזנים שלי שומעות, שמחזור הדם פועל כמו שצריך, וכל שאר הדברים הנפלאים שהקב"ה עשה ועושה למעני. אין סוף להכרת הטובה שצריכה להיות לנו לקב"ה על כל היקום שלנו, ועל כל הנפלאות.

חז"ל אמרו, "כָּל הַנְּשָׁמָה תְּהֵלֵל יְהוָה" (תהלים קנ, ה) - "על כל נשימה ונשימה שאדם נושם צריך לקלס לבורא" (ב"ר יד, ט). המשאבה שלנו פועלת בכל עת ובכל שעה גם בלי שאנו חושבים על זה, גם מתוך שינה אנו נושמים ונושפים, החמצן מגיע אל מחזור הדם ופועל שם את פעולתו, ודו תחמוצת הפחמן וגם החנקן יוצאים ומסתלקים מן הגוף, והדברים מפליאים. פלאי התורשה, שמטיפה סרוחה מסתדר הראש במקומו, והרגלים והידיים וכל האיברים במקומם. אמנם כיום ידוע על "צופן גנטי" שאחראי ומפקח על כל התהליך זה, אבל מי עשה שהצופן הגנטי יפעל כך...? צריך להודות על כל הטובות שה' עשה ועושה לנו בכל עת ובכל שעה.

"ממצרים גאלתנו, ומבית עבדים פדיתנו". להכיר טובה על זה שאיננו עבדים, שה' הוציא אותנו ממצרים, וכמה צוררים היו לנו מאז מצרים, וב"ה שהציל אותנו מכלם. אמנם היו גם אבדות, ובמיוחד מהצורך הגרמני ימ"ש, אבל בכל זאת, אחרי כל זה, הקב"ה הציל אותנו מיד כל הצוררים. עם ישראל חי וקיים, למרות כל הצוררים שקמו עליו להשמידו.

ומעל כל הטובות, הטובה הגדולה, שה' נתן לנו תורת אמת, תורה הנותנת לנו חיים נצחיים. במקום שנחיה מאה עשרים שנה בלבד ובסוף נמות כבהמות, ה' נתן לנו חיי עולם אחרי העולם הזה, לבוא לעולם שכולו טוב, ע"י התורה הקדושה שה' נתן לנו, וע"י המצוות הקדושות שה' נתן לנו, וגם בעולם הזה יש לנו מעין עוה"ב - ביום שבת קודש, שהוא "אחד מששים לעולם הבא" (ברכות נו, ב). גם מועדים לשמחה וחגים וזמנים לששון ה' נתן לנו, וגם את ארץ ישראל, ואת המקדש שיבנה במהרה בימינו, הטובות הן עצומות! אין סוף, כמה צריכים להודות לה' על כל הטובות.

לא נברא העולם כולו אלא בשבילו. אמנם יש עוד מיליארדי אנשים בעולם, וגם הם נהנים ממנו כמוני, אבל מה זה משנה? וכי אינני צריך להכיר טובה לבורא, רק בגלל שיש גם אחרים שנהנים? ! אדרבה! טוב, שיש עוד אנשים שנהנים. אם הייתי לבד בעולם, היה די משעמם. לא היתה ישיבה, ולא היה שום דבר אחר. טוב שה' ברא עוד בני אדם בעולם חוץ ממני. צריך להכיר טובה על כל העולם המלא שה' ברא לי.

להכיר טובה לקב"ה על המצוות שנתן לנו

מה אנו עושים בשביל להכיר טובה לקב"ה? - אנו משתדלים לקיים את מצוותיו. אבל צריך לדעת, שאמנם אנו מכירים טובה בזה לקב"ה, אבל מצד שני המצוות הן טובה בשבילנו, לכן אנו מברכים עליהן "אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו", "אשר קדשנו במצותיו וצונו" על נטילת ידים, ועל ציצית ועל תפילין, וכן שאר המצוות, מפני שהאמת היא שהמצוות הן לטובה לנו. לקב"ה לא משנה אם נלבש ארבע כנפות עם ציצית או בלי ציצית. המצוות ניתנו לנו לתועלתנו בעולם הזה ובעולם הבא, "וַיְצַונו ה' לַעֲשׂוֹת אֵת כָּל הַחֻקִּים הָאֵלֶּה, לִיְרָאָה אֵת ה' אֱלֹהֵינוּ לְטוֹב לָנוּ כָּל הַיָּמִים לְחַיֵּתנוּ פְּהִיּוֹם הַזֶּה" (דברים ו, כד). צריכים אפוא להכיר טובה גם על המצוות, להודות לה' שנתן לנו אותן, ולא לחשוב שעשינו בזה איזו טובה לקב"ה.

אם אדם יאמר לחברו: "עשה לי טובה! סע לאמריקה, וסדר לי שם כמה ענינים". מה יאמר לו חברו? מסתבר שיאמר לו שהענין כרוך בהוצאה מרובה, ואם לא ישלמו לו את ההוצאה - אין על מה לדבר. לעומת זאת, אם רופא יאמר ללקוח: "לצערי אבחנתי אצלך מחלה מסוכנת ר"ל, אתה מוכרח לטוס לחו"ל, רק שם תוכל לקבל טיפול שיציל את חייך"; האם גם כאן ידרוש הלקוח מן הרופא לשלם לו את הוצאות הנסיעה?! ודאי שלא! הרי הרופא הוא זה שעשה טובה ללקוח, שיעץ לו לנסוע לחו"ל, וא"כ החולה הוא זה שצריך לשלם לרופא עבור העצה שנתן לו, ולא הרופא צריך לשלם ללקוח את הוצאות הנסיעה!

כך גם בנוגע לקיום המצוות: ה' הוא הרופא שלנו! הוא מבקש ממנו ליטול תרי"ג "תרופות" למעננו, "לְטוֹב לָנוּ כָּל הַיָּמִים, לְחַיֵּתנוּ כְּהִיּוֹם הַזֶּה"! ממילא, לא מגיע לנו שום שכר עבור קיום המצוות, שהרי אנו מקיימים אותן בשבילנו, לא בשביל הקב"ה. אלא שבכל זאת הקב"ה משלם לנו עבור קיום המצוות, בבחינת צדקה. "וַיִּצְדַּק הַתְּהֵיָה לָנוּ פִּי נִשְׁמַר לַעֲשׂוֹת אֵת כָּל הַמִּצְוָה הַזֹּאת לְפָנָיו ה' אֱלֹהֵינוּ פְּאֶשֶׁר צִוְּנוּ" (שם, כה). אנו צריכים אפוא להכיר טובה לקב"ה גם על המצוות, לא לחשוב שאם עשינו כמה מצוות, שלמנו בזה לה' על כל מה שעשה לנו.

חוץ מזה, הרי הקב"ה אומר לאיוב, "מִי הִקְדִּימֵנִי וְאֶשְׁלֵם" (איוב מא, ג). פירושו, "מי קלס לפני עד שלא נתתי לו נשמה, מי מל את בנו לשמי עד שלא נתתי לו בן זכר, מי עשה לי מעקה או מזווה עד שלא נתתי לו בית..." (ויק"ר כז, ב) - הקב"ה נתן לנו את הכל מתחילה ועד סוף, ומה שאנו עושים עבורו הוא רק מעט ביחס למה שנתן לנו עוד לפני שהספקנו לעשות בשבילו משהו. ממילא, תמיד נשאר "חייבים" לו הכרת טובה על מה שעשה לנו. זהו אורח טוב בעולם, שמכיר את כל החסד שהקב"ה עשה איתנו.

אין מספר לטובות ה' עמנו

אנו אומרים, "אילו פינו מלא שירה כים, ולשוננו רנה כהמון

חוב שגדל ככל שמנסים לפרעו

לראות את המלך היה ראוי לך אפילו להוציא ממון עבור כך (ע"ש הטעם), והנה זיכו אותך מן השמים לראות את המלך חנם אין כסף. אם כך אמרו חז"ל על מלך בשר ודם גוי, ואולי אפילו רשע, כל שכן שלראות את פני מלך מלכי המלכים, זוהי הזכות גדולה ביותר שיכולה להיות לנו. כמה טובה אנו צריכים להכיר לה על שאנו זוכים להביא תפילות ומצוות לבית המלך. כל שכן אנו כאן בישיבה, שזוכים לשבת בפלטיין של המלך, בירושלים עיר הקודש, בארץ ישראל, לקיים תורה ומצוות, לעסוק בתורה ולגדול בתורה, כמה שנעשה יותר מצוות - יותר נהיה חייבים לקב"ה. על כל זה צריך להכיר טובה לה'.

השיחה נערכה לפי הבנתו של העורך,
וכל טעות או חסרון (אם ישנם) יש לתלות בעורך בלבד.

חשבת, אילו באמת היה "פינו מלא שירה כים, ולשונונו רנה כהמון גליו, ושפתותינו שבח כמרחבי רקיע" וכו', האם היינו יוצאים ידי חובת השבח שאנו צריכים לשבח ולהודות לה' יתברך? התשובה היא, שלא היינו יוצאים ידי חובה! החובה היתה רק הולכת וגדלה עוד יותר. מדוע? כי גם על זה גופא שאנו יכולים וזוכים להלל את ה', על זה גופא היינו צריכים להלל את ה'. כמה שנודה לה', החוב שלנו רק ילך ויגדל, כי גם על הזכות הזו להלל את ה', על זה גופא צריכים להודות לה'. צריך להודות לה' על זה שאנו זוכים להתפלל שלוש פעמים ביום, לדבר עם ה' פנים אל פנים. זוהי זכות גדולה.

הגמרא אומרת, "כל הסומך גאולה לתפילה - אינו ניזוק כל היום כולו" (ברכות ט, ב). שאל על כך ר' זירא: והרי אני סמכתי פעם גאולה לתפילה, ובכל זאת ניזקתי באותו יום! ובמה ניזקתי? שנתפסתי באותו יום לעבודת המלך, להביא הדסים לבית המלך. אמרו לו: זהו נזק? הרי טובה עשו לך בזה מן השמים! שכן, כדי

1. לכאורה קשה על יסוד זה ממה שכתב ב"חובות הלכות" (ריש שער עבודת האלקים), וז"ל: "מן הידוע אצלנו, כי כל מיטיב אלינו, אנו חייבין להודות לו כפי כוונתו להועיל לנו... ואם תגיע לנו שום טובה על ידי מי שלא כיון בה אלינו, יסתלקו מעלינו חיובי ההודאה לו, ואין אנו חייבין בה". וצ"ל, שחיוב להודות למיטיב כזה - אין (וכלשון חוה"ל: "יסתלקו מעלינו חיובי ההודאה לו"). אבל להרע לו (אפילו כשצריך לעשות כן) - אסור (בגלל חובת הכרת הטוב כלפיו).
2. וכן מצינו שהתורה צייתה אותנו להכיר טובה לכל מין הכלבים, בשכר זה שהכלבים במצרים לא חרצו לשונם לבני ישראל כשיצאו ממצרים (ע"י רש"י שמות כב, לד"ה לכלב תשליכון אותו).
3. ע"י בהערה הקודמת.
4. כך ביאר הגר"ח שמואלביץ זצ"ל (שיחות מוסר, תשל"ב, מאמר ל"ב), שמה שאמר משה לבנות יתרו "אותו מצרי שהרגתי הוא הציל אתכן", כוונתו היתה להורות להן שעליהן להכיר טובה לאותו מצרי. והנה, המפרשים על המדרש לא ביארו כן, אלא ביארו שכוונתו של משה היתה רק שלא להחזיק טובה לעצמו, ואמר כי מאת ה' נהיה הדבר, שהקב"ה סיבב שאותו איש מצרי יכה איש עברי, ויבוא משה ויהרוג את המצרי, ויצטרך לברוח למדין וכו', ומזה צמחה הטובה לבנות יתרו, והכל בהשגחה מאת ה', ולא בבחירתו של משה (ע"י "יפה תואר" ו"עץ יוסף" על המדרש). ולפי"ז אין ראייה מדבריו משה, שיש חיוב להכיר טובה גם למי שנתכוין במעשיו לרעה. דלא לזה נתכוין משה בדבריו. ואולם הגר"ח שמואלביץ ביאר כנ"ל, שמה שנתכוין להורות לבנות יתרו שעליהן להכיר טובה למצרי, ולפי דבריו יש באמת ראייה מכאן, שחיוב הכרת טובה הוא גם למי שלא נתכוין כלל לעשות טובה, אלא רעה.
5. לכאורה יש לחלק טובא בין הצורך הגרמני ימ"ש לאיש המצרי. דהאיש המצרי לא נתכוין להרע אלא לאיש העברי, ולא היה שום עסק עם בנות יתרו, ואם היה מכיר אותן, אולי היה אפילו מיטיב עמן ועוזר להן. ולכן, כיון שיצאה להן טובה ממעשיו של המצרי, יש מקום לחייבן בהכרת טובה כלפיו, הגם שהוא במעשיו התכוין להרע (לאיש העברי). ואולם אצל הגרמנים ימ"ש הענין הוא שונה. דהגרמנים רצו להרע לכל יהודי באשר הוא, ואותם יהודים שנמלטו מפניהם והגיעו לא"י, הרי עשו כן מחמת רצון הגרמנים להרע להם בעצמם. וזה גרע מהאיש מצרי הנ"ל, שלא התכוין להרע לבנות יתרו. וא"כ אין ראייה מהמצרי שצריך להכיר טובה גם לגרמנים, למי שיצא לו טובה מחמת רדיפתם. ואולם, ב"שיחות מוסר" של הגר"ח שמואלביץ זצ"ל במהדורה החדשה (תשס"ב, מאמר ע"ג) הובאה תוספת בענין זה, וז"ל: "וגדולה מזו מצאנו בעוג מלך הבשן, שכשיצא הוא וכל עמו למלחמה על ישראל, כתיב: 'יִיאָמְרוּ ה' אֱלֹהֵי מִשְׁפַּח אֲתוֹ' (במדבר כא, לד), ופירש רש"י: 'שהיה משה ירא להלחם, שמא תעמוד לו זכותו של אברהם, שנאמר 'יִבְאֵה הַפְּלִיט' וכו', ובתוס' נדה (סא, א ד"ה זה עוג): 'דאמר במדרש, עוג אמר בלבו, אלך ואומר לאברהם וילחם וימות, ואשא שרה אשתו, אפילו הכי היה ירא משה שמא תעמוד לו זכות אברהם'. הרי שאף באופן זה, שעושה המעשה לא נתכוין כלל להיטיב ולעשות חסד, אלא להיפך, להרע לאברהם ולגרם לו שימות, מ"מ כיון שבפועל היה בזה חסד לאברהם, היה לעוג "זכות אברהם", ועד כדי כך, שכל כלל ישראל היה נתון בסכנה שמא תעמוד לו זכות זו".
- ומבואר אפוא בדבריו, שגם כאשר כוונת הרשע להרע לאותו אדם עצמו שיצאה לו ממנו בסוף טובה, מ"מ חייב להכיר לו טובה. [וזהו שכתב הגר"ח "וגדולה מזו מצאנו בעוג" וכו'. והיינו, שעוג, בשונה מהמצרי, התכוין להרע לאברהם עצמו, ולא לאחרים, ואעפ"כ מצינו שיש חיוב לבני אברהם להכיר לו טובה].
- ומ"מ יש עדין לחלק ולומר, דהגם שכוונתו של עוג היתה להרע לאברהם, אבל בפועל הרי עשה מעשה טוב, שהודיע לאברהם שלוש נשבה, כדי שיצא למלחמה ויצילו. משא"כ הגרמנים ימ"ש, גם מחשבתם היתה רעה וגם מעשיהם היו רעים, שרדפו אחר כל יהודי כדי להרגו. ואם יהודי נמלט מחמת זה לא"י וזכה לשבת בא"י - אין מקום להכיר טובה על כך לגרמנים.
6. וכן כתב הרמב"ן, דשכר המצוות הוא בבחינת צדקה, שלא מגיעה לנו מן הדין (רמב"ן דברים ו, כ). [אלא שבטעם הדבר שמן הדין אין מגיע לאדם שכר עבור קיום המצוות, כתב הרמב"ן טעם אחר, וז"ל: "קרא גמול המצוה 'צדקה', כי העבד הקניי לרבו שהוא חייב לעבוד אותו, אם יתן עוד שכר בעבודתו - צדקה יעשה עמו"! היינו, דהטעם שמן הדין לא מגיע לאדם שכר עבור קיום המצוות, הוא משום שאין הרב חייב לשלם שכר לעבדו הקניי לו, שחייב לעבדו].